

goed aan om het programma voor een bepaalde ruimte als uitgangspunt te nemen. Als de recente ontwerppraktijk ons iets leert is het dat avant-garde ontwerpers en bestuurders, indien aan elkaar overgelaten, pleinen produceren die allerminst als publiek domein functioneren.

Maarten Hajer is hoogleraar Bestuur en Beleid aan de vakgroep Politicologie, Universiteit van Amsterdam.

Literatuurselectie

- Gids van de moderne architectuur in Den Haag* (1998). Den Haag: Ulysses.
 Hajer, M.A. (1994) *De stad als publiek domein*. Amsterdam: Wiardi Beckman Stichting.
 Hajer, M.A. & A. Reijndorp (2001) *Op zoek naar de nieuwe openbaarheid*. Rotterdam: Nai Uitgevers (nog te verschijnen).
 Os, H. van (1999). *De Groene Amsterdammer*, 8 september 1999, p.20.

Van jachtvelden en woeste gronden tot Eco-displays en Nieuwe Natuur

Natuurorganisaties worden, vooral door de enorme steun van stedelingen, wel de meest aansprekende ideologische bewegingen van deze tijd genoemd. Die bewegingen hebben de dierentuinen niet onberoerd gelaten. In een aantal dierentuinen in Nederland woedt een ware investeringsslag om te komen tot steeds spectaculairdere 'Eco-displays', en ook daarbuiten wordt de natuur flink verbouwd. Door het gedachtegoed van de 'Nieuwe' of 'Maakbare Natuur' is de positie van de natuur in de ruimtelijke ordening totaal gewijzigd. Over natuur als domein voor de nieuwe stedeling.

ROB DETTINGMEIJER

Natuurmonumenten beschikt al f over zes bezoekerscentra. Met zeven centra wordt samengewerkt. In al deze centra krijgen bezoekers eefsoastvrij ophaal. De medewerkers beantwoorden praktische en inhoudelijke vragen en vertellen enthousiast over 'hun' gebied. Zij hebben voor iedereen een passende manier om het gebied te verkennen: een fietroute, een themawandeling, een informatieblad over vogels in het gebied. Regelmatig organiseren de bezoekerscentra activiteiten, zoals een vlinderexcursie met de hrcwachter, een vaartocht, een avondwandeling. Wie zelf aan de slag wil in de natuur kan eveneens zijn hart ophalen. Natuurlijk is er ook in het centrum veel te zien. Er is uitstekende informatie te vinden over het gebied. Zelfs voor wie al thuis is in het natuurgebied valt er nog genoeg te beleven en op te steken.

Natuur als domein voor de stedeling (Bron: Natuur Behoud).

Vanaf de eerste stedelijke gemeenschappen in Mesopotamië en Egypte maakten de heersers van deze op agrarisch surplus gebaseerde gemeenschappen de jacht tot het privilege van de elite. Zij toonden hiermee dat ze 'Heer der schepping' waren. Om de jacht met grotere kans op succes te kunnen beoefenen werden de dieren in afgesloten terreinen gekweekt en gedood. Ook toonde de vorst de meest exotische dieren als teken van zijn macht. Dit principe is tot op de dag van vandaag te zien. In de loop van de twintigste eeuw zijn dierentuinen steeds meer voor een algemeen publiek toegankelijk geworden, en wat jachtreservaten waren, werden natuurreservaten. De laatste jaren zijn dierentuinen en natuurreservaten steeds meer doelen van massarecreatie geworden en hebben steeds meer de kenmerken van 'themaparken' gekregen.

Ook de houding ten opzichte van het dier is veranderd. De jacht op dieren wordt door steeds meer mensen als wreed en primitief beschouwd. Het gevangen houden van dieren is veranderd in 'asiel verlenen' of onderdeel van grote educatieve ensembles. De laatste tien jaar is een aantal ontwikkelingen te zien, die verbazingwekkend snel en ingrijpend de vorm en inhoud van de natuurbescherming en zelfs van het begrip 'natuur' hebben veranderd.

De opkomst van het natuurbehoud

Al in de jaren vijftig zag men de dierentuin als een onderdeel van de gezondhou-

ding van de jachtige mens. A. van Bommel, directeur van Diergaarde Blijdorp te Rotterdam, sprak in 1956 de volgende woorden: 'De parken, groengordels en dierentuinen moeten aan de behoefte aan natuurbeleving zien te voldoen. Begrijpt u me goed, die parken, groengordels en dierentuinen zijn geen vrije natuur, maar ze scheppen voor de argeloze stedeling de illusie van vrije natuur. En dat is in het algemeen voldoende.'

Niet alle stedelingen stelden zich tevreden met deze illusie. De dan nog 'woeste' gronden oefenden al eeuwenlang een enorme aantrekkingskracht op de rijkere bevolking. Begin twintigste eeuw werd de vlucht uit de stad mogelijk voor een breder publiek. Ook mensen die in de drukke stad werken dachten gelukkiger te worden in een 'hutje op de hei'. Toen het openbaar vervoer beter, sneller en uitgebreider werd, was dit ideaal zelfs voor de beter betaalde arbeider bereikbaar in de vorm van de tuinsteden. De forens was geboren. Het is opvallend dat juist die landschappen die het meest geliefd waren als nieuwe vestigingsplaatsen van de stedelingen, ook de eerste koestering van beschermers ondergingen. Zij waren beducht voor de ongunstige effecten van de zich uitbreidende stad of voor intensiever recreatief gebruik van 'hun' (natuur)gebieden. Exemplarisch is de strijd om het Naardermeer in 1904 die als de geboorte van de Nederlandse Natuurbeschermingsbeweging wordt gezien. Biologen van Artis, jagers en natuurbeschermers verzetten zich tegen de aankoop van het Naardermeer als vuilstortplaats van de gemeente Amsterdam, die destijds sprak van 'waardelooze, onvruchtbare plassen.' Internationaal gezien is de start van het natuurbehoud pas later op gang gekomen. Voor de Tweede Wereldoorlog was er ondanks verscheidene pogingen nauwelijks sprake van internationaal natuurbeheer. In de voormalige koloniën lag de vaak door blanke biologen bepleitte bescherming van dieren uiterst gevoelig. Het neerschieten van leeuwen, tijgers, neushoorns en olifanten hoorde tot de mannelijkheidcultus. Echter, juist de dierentuinen en de jagers merkten als eersten dat de wildstand in vele delen van de wereld achteruitging. Het World Wildlife Fund (wwf) wist vanaf 1961 spectaculair en met gebruikmaking van moderne mar-

Marketing van natuursensatie

ketingstechnieken de wereldwijde aandacht op de achteruitgang van het grote wild te richten. Een van de bekendste voormalige jagers op groot wild, Prins Bernhard, werd voorzitter. Het symbool van het wwf, de Grote Panda, dankte zijn uitverkiezing als symbool aan de immense populariteit van het dier bij stedelingen. De lotgevallen van de Panda's in London Zoo verdrongen regelmatig de 'royalty' en de blote borsten van de voorpagina's.

De dierenredder verving de dierendoder en film- en fototoestel werden bewonderenswaardiger attributen dan dubbelloopsgeweren. Het archetype van de internationale natuurbeschermers is mogelijk Tarzan die tezamen met de dieren strijdt tegen de 'verdorven westerlingen en domme inboorlingen' die zich nog met dierenhandel en jacht bezighouden.

Natuur als marketingstrategie

Ging het bij Tarzan en bij de moralistische maar populaire natuurverhalen van Disney nog om film, tegenwoordig worden videobanden en tv-uitzendingen door natuurbeschermers ingezet als strategische instrumenten.

Organisaties als het Wereldnatuurfonds en milieuorganisaties als Greenpeace bespelen door het tonen van dieren met een hoog knuffelgehalte en het waarschuwen voor een apocalyptische toekomst, de massa op meesterlijke wijze. Greenpeace heeft de oorlog aan de urbane mensheid verklaard maar dankt tevens haar bestaan aan diezelfde urbane mens. De mens moet zich lieflijk inzetten, want alleen zijn komst als toerist naar de safariparken en andere vormen van 'ecotoerisme' kunnen de regeringen overtuigen dat aan natuur meer te verdienen is dan aan andere vormen van grondgebruik.

Daarentegen vallen de werkelijke confrontaties met wat in de eigen omgeving nog het dichtst in de buurt van natuur komt steeds vaker tegen. Nederlanders mogen dan trots zijn dat 'hun' wetlands tot de belangrijkste ter wereld behoren, maar dat er in moerassen ook vliegen en dazen onderdeel van de biologische kringloop uitmaken is minder prettig. Evenmin kunnen dierentuinen de vergelijking met BBC- en EO-documentaires of Discovery-channel doorstaan. Dieren stinken er, de leeuwen slapen vaak en een zittende Condor is nauwelijks boeiender dan een kraai. Al in 1937 legde de ontwerper van het nieuwe Blijdorp, Sybold van Ravesteyn, een verbinding tussen de nieuwe presentatie van dieren en de ontwikkeling van de media:

'Waarschijnlijk is ons de verschijning der dieren, mede door de sterke verbetering en verspreiding der gedrukte afbeeldingen zoo vertrouwd geworden, dat wij aan de werkelijkheid hogere eischen gaan stellen en het dier zich schooner en vrijer willen zien aftekenen tegen een natuurlijker achtergrond.' Het probleem dat de eigen werkelijkheid flets afsteekt bij de virtuele werkelijkheid van tv, video, en internet is op velerlei gebied aan te tonen. Daarom zien we tegenwoordig dat investeerders de ruimte niet alleen willen controleren, maar ook het gebruik ervan willen manipuleren. Pionier hierin was Walt Disney, die met zijn Disneyworlds letterlijk en figuurlijk steeds meer terrein veroverde. Het ideaal van openbare ruimte kan alleen nog maar bewaakt worden in doorlopend gecontroleerde en intensief beheerde ruimten, waarbij de consument letterlijk en figuurlijk betaalt voor sfeer en veiligheid. Dat is al vaker gesignaleerd

voor bijvoorbeeld musea en 'shopping-malls', maar het lijkt voor steeds meer ruimten in de stad te gaan gelden.

Illusoire natuursensaties

Het past in deze ontwikkeling dat een aantal dierentuinen in Nederland hun 'themaparken' voor miljoenen zijn gaan verbouwen. Het doel is een veel intensiever geregisseerd en intenser gebruik, met voor ieder seizoen geavanceerdere sensaties van 'natuurbeleving'. Exemplarisch zijn de ontwikkelingen van Burgers Dierenpark in Arnhem en Blijdorp in Rotterdam. In 1966 was Burgers Dierenpark het eerste in Nederland dat het diergaardeprincipe omkeerde; de mensen zaten in kooien en de leeuwen, giraffen, zebra's en antilopen hadden schijnbaar onbeperkte bewegingsvrijheid. Dit van oorsprong Engelse idee had een enorme aantrekkingskracht. De formule dat de bezoeker als voyeur of zelfs deelnemer in een natuurlijke habitat verbleef, zou de verdere ontwikkeling van dierentuinen bepalen. Het Burgers Dierenpark heeft in 1988 'Burgers Bush' geopend. Hier wordt in een gigantische hal met een zo perfect mogelijke illusie, 'een complete beleving' aangeboden. De hal heeft een lengte van 150 meter, is 95 meter breed, 20 meter hoog en biedt plaats aan een waterval van zeventien meter. Overdag is de temperatuur tussen de 22 en 24 graden Celsius, hoewel het tropisch aanvoelt door de hoge luchtvochtigheid. De complete beleving is opgebouwd uit planten, dieren en imitaties van menselijke nederzettingen uit vier verschillende ecosystemen, en een restaurant. In Rotterdam probeert Diergaarde Blijdorp in een inhaalslag juist zo natuurgetrouw mogelijk de dierenrijken van de verschillende continenten en de oceaan te presenteren. Ook Blijdorp wil sensaties leveren. 'Een dierentuin moet je niet alleen zien, je moet het beleven,' aldus directeur Dorresteyn. Kernstuk is hier eveneens een waterval waarachter men in een grot met vrij rondvliegende vleermuizen kan griezelen. Natuurlijk werd het griezelen aangevuld met opvoedende informatie. Het werd echter te gracieus toen er hondsdolheid aangetoond werd. De Aziatische vleermuizen werden 'geruimd' en de nieuwe kolonie werd achter een glaswand gezet. Hetzelfde gold voor de Gibbons, die op hun eiland in de buitenlucht rondslingerden en hun melancholieke roep

soms wel zeer luid lieten klinken. Protest van omwonenden bracht ook hen achter glas. Zij wonen nu in het 'Tamman Indah huis'. Naast de Gibbons huizen hier onder meer Pantserneushoorns, Tapirs en een kudde Olifanten, en ook hier vrij vliegende vogels en zelfs keurig opgerolde pythons. Hier zou je, door meer gebruik van beton en kunststof naast de echte bomen en planten, meer van een illusoir interieur kunnen spreken dan in Burgers Bush. De functie is echter dezelfde; net als vijftig jaar geleden wordt het exotische leven uitgelegd. De olifantenmest kan nu nauwelijks meer geroken worden omdat het Tamman Indah huis een geavanceerde afzuiginstallatie bezit. De installatie is kinderspel vergeleken met de techniek die nodig is voor de nieuwste staaltjes van 'eco-display' waar Arnhem en Rotterdam elkaar de loef mee willen afsteken. Arnhem breidde zijn 'Bush' in 1994 uit met een 'Desert' en in 1998 met de 'Ocean'. In 'Burger's Ocean' wordt met acht miljoen liter zee-water de illusie van een Koraalzee opgeroepen, met golfslag die breekt op het rif en met fel kunstlicht alsof het een tropische zon is. Tussen waterbakken met koralen en koraalvissen daal je naar de bodem. Door een enorme glazen wand is door de uitgekiende verlichting een schijnbaar oneindige zee met haaien, roggen en kleinere kleurige vissen te zien. Om de dramatiek nog te vergroten ligt een gezonken vissersboot op de bodem. Ook in Rotterdam werd in 1998 het plan gepresenteerd voor een oceaan: 'Het Oceanium'. Wordt de tropische oceaan van Burgers gevuld met 'zelfgemaakt' en doorlopend gezuiverd water, in Rotterdam wil men het watermilieu volledig levend te maken, inclusief de koralen. Daartoe wordt water uit de Atlantische oceaan via schepen en een pijpleiding aangevoerd en in Blijdorp gebruikt. Kern van het Oceanium is de 'Atlantische Oceaan' met hamerhaaien, mensenhaaien en een drietal zeeschildpadden. Rond dit grote aquarium liggen een aantal gerelateerde thema's: Noordzee, Diepzee, Caribische riffen, Caribisch strand, Midden-Amerika en de Falkland eilanden. Nog steeds zijn na al meer dan zestig miljoen gulden niet alle plannen van Blijdorp gerealiseerd. Er zal nog minstens zeven jaar gebouwd worden. Dan kan ook Rotterdam waar-

maken wat Burgers dierenpark nu al belooft: 'Een reis om de wereld in één dag.'

De nieuwe bebouwing van Blijdorp is qua architectuur opvallend herkenbaar vanaf autowegen en spoor, en toont een groot deel van de benodigde machine-rie. De bezoeker van Burger's Bush zal echter geen bouwwerk ervaren. In Arnhem wordt de bezoeker ondergedompeld in zeer van elkaar verschillende sensaties. Na het lauwe bad van het tropisch regenwoud, komt het felle licht van de woestijn, wordt even de suggestie van verdwalen gewekt in de koele mijngangen en bekroont men de tocht met een 'oceanisch gevoel'. Dit geraffineerde regisseren van stemmingen is een vorm van onzichtbaar ruimtelijk ordenen met een interieur zonder exterieur.

Nieuwe natuur

Ook de traditionele natuur wordt steeds bezoekersvriendelijker aangeboden, zoals goed te zien is bij de Oostvaardersplassen. Daar heeft Staatsbosbeheer een hut gebouwd, voorzien van vensterglas, verrekijkers en afbeeldingen van alle vogels, die voorbij zouden kunnen vliegen. De Oostvaardersplassen zijn duidelijk van een andere schaal en richten zich ook op een breder publiek dan de klassieke natuurreservaten en parken. Het reservaat is een voorbeeld van 'Nieuwe Natuur'. Het gehele gebied was bij de drooglegging van de Flevopolder in reserve gehouden voor spoorlijnen, industrieterreinen en misschien zelfs een grote luchthaven. Juist het niet ingrijpen maakte dat het door natuurlijke processen een uniek natuurgebied werd. Tegenwoordig houden bijna zeshonderd Heckrunderen, die enige gelijkenis vertonen met oerossen, meer dan vijfhonderd Konikpaarden, zo'n zeshonderd edelherten en een wisselend aantal reeën de Oostvaardersplassen open. Volgens de laatste inzichten zou Nederland er ooit zo hebben uitgezien. De illusie van een door de mens nog niet bezoedeld landschap is kennelijk goed maakbaar en met het grote wild ook heel toonbaar. Vanuit de ervaringen met de Oostvaardersplassen en door het besef dat bijna geen diersoort kan leven in versnipperde natuurreservaatjes tussen de steeds verdergaande verstedelijking kwam er steeds meer belangstelling voor het aaneensluiten en verbinden van natuurgebieden. Met de bouw

van een 'ecoduct' over de hevig omstreden Rijksweg 28 is men begonnen om van dit streven beleid te maken. Steeds meer wegen worden ondertunneld en overkluisd, zodat dankzij deze Ecologische Hoofdstructuur Nederland meer 'wilde dieren' kan herbergen. 'De natuur verdiende een eigen plan met eigen aandacht en begroting. Nederland is een hogedrukpan. We willen mainports, we willen 's werelds derde exporteur op het gebied van landbouwproducten blijven en we willen ook nog natuur,' zo schrijft Van der Zand.

Helaas blijkt dit streven soms strijdig met de intensieve landbouw, zoals in tijden van grote ziektes. Met het uitbreken van het mond- en klauwzeer virus zijn op de Veluwe opnieuw hekken en roosters geplaatst om de herten en zwijnen van landbouwgrond te weren. Ook onderzocht de minister van landbouw en visserij recent of het mogelijk was om alle edelherten en zwijnen te laten neerschieten en wensten bureaucraten in Brussel liever een hele dierentuin preventief dood dan te hoeven nadenken over het verlies van exportmarkten voor Europees vlees.

Niet alle dieren zijn welkom. In 2000 lukte het pas na maanden jagen en vele bijna-ongelukken met auto's om drie bijna-ongelukken met auto's om drie ontsnapte elanden neer te leggen. Ook zal iedereen zich de hysterie in Zeeuws en Belgisch Vlaanderen herinneren toen het er even op leek dat een wolf er in was geslaagd om op eigen kracht Nederland te bereiken. Wel laten we regelmatig zeehonden begeleid door applaus terugkeren naar de nog steeds overbeviste zee en worden bevers weer uitgezet in onze nog steeds aanzienlijk vervuilde moerassen. We zijn dol op natuur, maar het moet wel comfortabel blijven. De consument wil 'bio-yoghurt' en 'Airmiles', zoals architect Jan Willem Neutelings het noemde. Grote organisaties begrepen dat en hebben een aantal merkwaardige monsterverbonden gevormd. Zo wilde Natuurmonumenten voorheen de schaarse 'woeste gronden' behouden en was de

Heidemaatschappij opgericht om die in cultuur te brengen. Nu brengen ze samen rapporten uit hoe onrendabele landbouwgebieden omgevormd kunnen worden tot gebieden met 'hogere natuurwaarden'. Waar vroeger milieuactivisten zich aan bomen ketenden om aanleg van snelwegen tegen te gaan en de ANWB er juist op aandrong om het

Jan l'Ortije en medewerker verwervingen Frans Holla (l):

'Er komt hier een wirwar van stroomgeulen, eilandjes, struwelen en stroompjes'

De Maakbare Natuur (Bron: Natuurbehoud).

fileprobleem eindelijk op te lossen, zien we nu dat het Wereldnatuurfonds en de ANWB nadrukkelijk samenwerken. Siegfried Woldhek, directeur WNF-Nederland, zegt op zoek te zijn naar een toekomstbeeld dat iedereen aanspreekt.

Maakbaarheid

Dat een toekomstbeeld inderdaad ontworpen, gemaakt en verkocht kan worden toont de geschiedenis van het project 'Ooievaar' aan. Dit plan won de prijsvraag van de EoWijersstichting, die meer toekomstvisie bij planologen, stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten wil stimuleren. Als onderwerp voor de prijsvraag leek het landschap van de grote rivieren aantrekkelijk vanwege de enorme groei van het aantal recreanten. Tegelijkertijd waren de dijkverzwaringen in volle gang en zouden steeds grotere delen van het landschap letterlijk onder water verdwijnen door de enorme behoefte aan zand en grint. Het radicale plan 'Ooievaar' wilde dat het rivierenlandschap zich weer natuurlijk ging ontwikkelen. Door de zomerdijken door te steken zou het verdwenen moeraslandschap kunnen terugkeren met sterk wisselende waterstanden. Wanneer de winning van grint, zand en klei hierop zou aansluiten dan kan deze ingreep vallen onder het kopje natuurbouw. Op deze wijze zou van Lobith tot de Europoort een landschap kunnen ontstaan waar dieren en planten ongestoord hun gang kunnen gaan. Uiteindelijk zou ook de Zwarte Ooievaar, die al een enkele keer in de Oost-

Een van de hoofdoelen van Vereniging Natuurmonumenten is het uitbreiden van de oppervlakte natuur. Met gerichte aankopen realiseert Natuurmonumenten 25 procent van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in Nederland. Nieuwe aankopen zorgen voor nieuwe verbindingen. Door de ontwikkeling van nieuwe natuur in deze gebieden wordt de EHS steeds groter, en dus sterker. Ook bestaande bossen en natuurterreinen maken onderdeel uit van de EHS. Het gebied dat Natuurmonumenten aankocht in de gemeente Stein in Limburg is een belangrijke aankoop langs de Grensmaas. Frans Holla, medewerker verwervingen bij Natuurmonumenten in Limburg vertelt er meer over.

vaardersplassen gesignaleerd was, kunnen terugkeren in de uiterwaarden. Het Utrechts Landschap toonde zich als eerste enthousiast om dit idee ten uitvoer te brengen in de uiterwaarden direct onder de Grebbeberg. Nu heeft het gebied, de 'Blauwe Kamer', een groot parkeerterrein, een informatiecentrum, een waarnemingshut en een restaurant. Hetzelfde gebeurde na een forse lobby van WNF-Nederland in de Millingerwaard bij Arnhem.

Het beeld van bulldozers die de natuur 'herstellen' is een vertrouwd fenomeen geworden in televisiespotjes. De bladen van natuurbeschermingsorganisaties staan vol met het verlangen naar de terugkeer van tal van diersoorten waarvoor soms bijna letterlijk de looper is uitgelegd. Het is zelfs voorgekomen dat men de 'pionierfase' wilde overslaan en de hele geschiedenis van de menselijke bewoning, de 'overbemeste topklaag' verwijderde. Echter, waar het afgraven van het land dorpen en nederzettingen nadert, zoals op dit ogenblik bij de Maas in Limburg, komen conflicten voor. Ook voelen steeds meer boeren zich bedreigd door planologen die hun land op de kaart alvast inkleuren als 'nieuwe natuur' of 'recreatief parklandschap', soms zelfs met 'nieuwe landgoederen'.

Meervoudig ruimtegebruik

Toch is de Nieuwe Natuur niet te stuiten. Economische exploitatie, bescherming tegen het water en natuur- en recreatiebouw gaan over het algemeen goed samen. Zelfs depots voor vervuild

slib, grote braakliggende terreinen rond gevaarlijke industrie en afvalverwerking, maar ook spoordijken en snelwegen lijken spontaan een grote soortenrijkdom te vertonen, zeker als er een handje geholpen wordt. Exemplarisch is een tekst op de website van het WNF: 'De regio Rotterdam gaat er heel anders uitzien. Er komt meer ruimte voor de natuur door projecten die het Wereld Natuur Fonds de komende jaren gaat opzetten samen met de gemeenten, het bedrijfsleven en natuurorganisaties. De verdere groei van stad en haven kan in combinatie met grote nieuwe natuurgebieden. Die maken het gebied ook weerbaar tegen het stijgende water van de zee en de rivieren.' Leek planologie tot voor kort toch vooral een kwestie van keuzes maken en functies schikken, tegenwoordig kan ook de groene ruimte meervoudig gebruikt worden. Hetzelfde bepleit het jonge architectenbureau MVRDV door het stapelen van tot voor kort alleen van elkaar horizontaal te scheiden delen van Nederland, waarvan het Paviljoen Nederland op de Expo in Hannover het bekendste is. Het is haast algemeen beleid geworden om op een totaal andere wijze naar 'natuur' te kijken. Ir. A. Grijns, directeur Noordwest van LNV stelt: 'Met name in de Randstad maakt het traditionele onderscheid tussen stad en land plaats voor een landschap waarin beiden meer en meer met elkaar zijn verweven. Tegelijk groeit ook de behoefte van de stedeling aan uitloopgebied, om te recreëren in de nabijheid van de stad. Daarbij is er ook vraag naar minder georganiseerde, meer 'natuurlijke' terreinen, waar ontdekking, verrassing en avontuur mogelijk zijn.' Zo zal het 'junglebos' om de hoek van je 'urban villa' beginnen en maken mountainbikes en crossmotoren prachtige zandverstuivingen, die er goed uitzien als je met je 'Dragon-glider' over de 'oerossen' zoeft.

Op zijn minst ironisch is dat tijdens de regeerperiode van paars, nu de maakbaarheid van de samenleving van de agenda is geschrapt, de maakbaarheid van de natuur een dominante positie heeft gekregen. Nederlanders kunnen het kennelijk niet laten. Nu alle duinen en dijken op deltagoogte zijn gebracht 'geven we het water weer een kans'. Nu de Nieuwe kaart van Nederland iedere struik in kaart heeft gebracht en van tenminste een bestemming heeft voor-

zien, worden in de zorgvuldig ontworpen parken soms oude bomen omgeduwd om de natuur een handje te helpen. Sommigen komen in verzet tegen de nieuwe 'struinnatuur', zoals Hanneke den Held en Marc Schmitz stellen: 'Oernatuur is in zekere zin elitenatuur. Eeuwenlang waren de uitgestrekte (oer)bossen voorbehouden aan de vorsten en andere heersers. Ook nu weer blijken met name de hoger opgeleiden de meeste waardering voor verwaald- en survivalnatuur te hebben; met GPS, GSM en een rugzak vol optiek ter waarde van enkele maanden bovenmodaal inkomen voelen zij zich daar uitstekend thuis. Het is hoog tijd dat we eens trots durven te zijn op de 'gewone, alledaagse natuur' in onze cultuurlandschappen.' Echter, het tot voor kort nog alledaagse cultuurlandschap vraagt steeds meer zorg en geld, omdat het niet strookt met de intensiever wordende landbouw en veeteelt. In Nederland en Duitsland lijken de landbouwministers toch een ethisch verantwoorde en lagere productie na te streven. Zo zullen uiteindelijk steeds meer boeren de keus krijgen om meer mensen op een camping te houden en minder varkens, of om toeristische paden voor skaters te onderhouden in plaats van het gras te maaien op overbemeste akkers. Of is de toekomst toch aan een collage van varkensflats, namaakgrachtenpanden en hutjes op de hei boven op gifbelten?

Rob Dettingmeijer is als architectuur-historicus verbonden aan de vakgroep Kunstgeschiedenis van de faculteit Letteren, Universiteit Utrecht.

Literatuur

Blauwe Kamer, Tijdschrift voor landschapsonwikkeling en stedebouw, jaargangen 1992-2001.

De Bruin, D. et al. (1997) *Ooievaar. De toekomst van het rivierengebied*, Arnhem. St. Gelderse Milieufederatie.

Feddes, D. et al. (1998) *Oorden van onthouding: nieuwe natuur in verstedelijkend Nederland*. Rotterdam: NAI.

Gorter, H.P. (1986) *Ruimte voor natuur. 80 jaar bezig voor de natuur van de toekomst*. 's Gravenland: Ver. Tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.

Ligthart, E. (2000) Diergaarde Blijdorp is een attractie rijker. *Rotterdam punt uit*, 2000, nummer 3, pp. 39-43.

Matton, T. (2000), Het nieuwe natuurdenken. De verheving van het natuurgevoel in IJburg. *ARCHIS* 2000, nummer 6, pp. 44-51.

Metz, T. (1998) *Nieuwe natuur. Reportages over veranderend landschap*. Amsterdam: Ambo.

Natura, Ledenblad van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Katern 'Natuurontwikkeling', jaargang 96 (1999) nummer 4.

Nieuwsbrief Oostvaardersplassen, Staatsbosbeheer, 2000, nummer 4.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1997) *Programma Beheer: het beheer van natuur, bos en landschap binnen en buiten de Ecologische Sector*. Den Haag: SdU.

Natuurbehoud, het magazine van Vereniging Natuurmonumenten, jaargangen 28-32, 1997-2001.

Struinnatuur, ideeën voor een natuurlijker recreatieomgeving. Directie Noordwest, Landbouw, natuurbeheer en visserij. S.l.s.a. 1998.

Vollemans, K. (1981) Diergaarde. Voor Architecture International Rotterdam, in: S. Spiekerman, S. van der Gaag (red.) *Raderwerk, 10 jaar Projectraad Bouwkunde Delft*. Delft: Universitaire Pers 1981.

Valk, A. van der (1982) *Planologie en natuurbescherming in historisch perspectief*. Den Haag: NIROV.

Vries, J. de (1986) *Diergaarde Blijdorp, Rotterdam*. Rotterdam: De Hef.